УДК 378.015.31:614.8

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2021.79.1.24>

Гуцак Ж. М., Гера Т. І.

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ БЕЗПЕЧНОЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ

Розглянуто особливості суб'єктивного сприймання особистістю небезпечних чинників середовища її життя й діяльності. Кожна людина має здатність по-своєму осмислювати інформацію в індивідуальній системі знань, що зумовлює специфіку реагування особи на небезпеки. Повідомлення про конкретні небезпечні чинники навколишнього середовища формує своєрідні психологічні самозахисні схеми у формі шаблонів мислення особистості. Зауважено, що, адекватно оцінивши конкретні небезпечні фактори, людина, як правило, прийматиме правильні рішення й уживатиме необхідних заходів задля захисту від небезпек. Однак за неадекватності реагування на новини ймовірність виникнення небезпечних ситуацій значно збільшується, зумовлюючи загрозу як для власного життя, так і для довкілля.

Акцентовано увагу на формуванні самозарадності студентів: самовладанні в прийнятті виважених рішень, виконання алгоритму дій для самозахисту, здатності дотримуватися правил поведінки, прийнятих у соціумі стосовно конкретних проблем. Запропоновано поетапність опрацювання студентами панічних властивостей: ідентифікація індивідуальної своєрідності в небезпечних ситуаціях, розуміння свого типового реагування, прийняття адекватної моделі самозахисної поведінки. Зокрема, одним із ефективних способів зняття емоційної напруги для подолання людиною панічного стану є розпізнати ознаки панічного нападу, зауваживши в себе дивне самопочуття, почати заспокоїливі дихальні техніки та провести аналіз небезпечної ситуації.

Зазначено, що в процесі викладання навчальної дисципліни "Безпека життєдіяльності" за допомогою освітніх технологій формуються особистісні якості молоді, а саме: відповідальність за власні рішення й збереження довкілля, толерантність до релігійних і світоглядних засад людини, визнання цінності життя й здоров'я. Обґрунтовано необхідність проявляти педагогам емпатію, ініціювати партнерство в педагогічній взаємодії та мотивувати студентів до генерування ідей для побудови моделей безпечної поведінки. Проявляючи емпатію, потрібно спостерігати за ними, спілкуватися, заохочуючи висловлювати свої думки, ґрунтуючись на прикладах із реального життя. Важливо організовувати обмін думками між студентами та педагогом, адже колегіальне обговорення сприятиме усвідомленню сутності небезпечної ситуації, застосовуючи освітні технології, мотивувати студентів до генерування ідей як джерела для побудови моделей безпечної поведінки. Доцільно створювати прототипи небезпечних ситуацій як у повсякденній, так і майбутній професійній діяльності для отримання зворотного зв'язку від студентів у формі алгоритму дій. Також доречно проводити аналіз алгоритмізації дій для кристалізації мислення, щоб краще зрозуміти безпечність і послідовність вчинків. Важливо сприяти взаємодії зі студентами і ставити питання, не критикуючи й не відкидаючи почутого, генеруючи паралельно ще й інші ідеї, оцінюючи їх доцільність та ефективність.

Ключові слова: небезпечні чинники, психологічний самозахист, самозарадність студента, освітні технології, безпека життєдіяльності.

Динамічність новітніх технологічних процесів у соціальній, економічній чи будь-якій іншій сфері людської діяльності певним чином зумовлює трансформацію усвідомлення небезпечності чинників навколишнього середовища. Установлення пристроїв відеоспостереження на вулицях і скверах, онлайн трансляція з умонтованих вебкамер у громадських місцях, використання технічних засобів зі додатковими функціями захисту зменшують ймовірність виникнення певних небезпек для особистості.

Серед пріоритетних завдань українського суспільства є створення умов для збереження здоров'я та життя особистості й осмислення кожною людиною небезпечних чинників довкілля. Власне освітнє середовище оптимально сприяє формуванню готовності студентів до організації безпечної життєдіяльності.

Проблему усвідомлення студентами небезпечних і шкідливих чинників сучасного урбанізованого середовища досліджували Я. Галаджун, А. Зелінський, І. Муць, П. Петришин, З. Яремко, провівши опитування серед здобувачів вищої освіти щодо оцінювання небезпек для їхнього життя та здоров'я [9]. Зарубіжний досвід підготовки молоді до безпечної життєдіяльності вивчала С. Гвоздій. Зазначивши фрагментальне навчання з питань безпеки й охорони здоров'я в деяких університетах Європи, Північної Америки, Австралії, Японії тощо, автор зауважила спрямованість освітнього процесу на формування навичок безпечної поведінки в повсякденній і професійній діяльності майбутніх фахівців [5]. Питання формування студентами елементів культури безпеки життєдіяльності вивчали В. Бабенко, М. Бутиріна, О. Запорожець та інші [2; 4]. Компетентнісна парадигма безпекової підготовки фахівців аграрної галузі, на думку С. Толочко та А. Шкодин, зумовлена формуванням загальних компетентностей, зокрема здоров'язбережувальної, складовими частинами якої є безпекова соціальна взаємодія з іншими людьми, безпекова освітня діяльність тощо [8]. Актуальними питаннями серед науковців є також аналіз потенційно небезпечних ситуацій у сучасному середовищі учнів [6; 7]. Механізми усвідомлення підлітками небезпек і ризикованої власної поведінки висвітлювала О. Булгакова, запропонувавши класифікацію небезпечних ситуацій за різними видами діяльності дітей, їхніми індивідуальними особливостями тощо [3].

Мета статті – розглянути психолого-педагогічні аспекти формування готовності студентів до організації безпечної життєдіяльності.

Концепцію “стимул-реакція” можна вважати анахронічною в лінійності, бо кожен стимул по-різному проходить крізь свідомість людини.

По-перше, без конкретних відчуттів, а саме сигналів від очей, вух, носа, шкіри тощо, не виникає усвідомлення небезпеки. Так, доки не чути запаху диму та не видно його, не виникає розуміння його наявності й, тим паче, очікування його шкідливого впливу. За таким самим принципом людина реагуватиме на небезпеку іонізуючого випромінювання, бо органи чуття не здатні сприймати, адже це за порогом людської чутливості. З огляду на цей феномен, подбати про безпеку здатні відповідальні фахівці, які за допомогою чутливих приладів вимірюють радіаційний фон, атмосферний тиск, відносну вологість повітря й інші потенційно небезпечні параметри навколишнього середовища.

По-друге, концентрація свідомості особистості на чомусь – предмет праці, роздуми, азарт гри тощо можуть бути такими сильними, що вона повністю відволікається від будь-яких зовнішніх чинників, у тому числі й небезпечних. Людина може не чути запаху природного газу чи іншої газоподібної речовини, бо не зосереджує свою увагу на нюховий сенсор через напруженість трудової діяльності. Власне, тому й важливо мати в приміщенні запобіжні пристрої: сигналізатори рівня концентрації продуктів горіння, стабілізатори напруги в електромережі тощо.

По-третє, інформування людини про конкретні небезпечні чинники середовища її життя й діяльності створює своєрідну програму самозахисту у формі шаблонів мислення. Не завжди ці психозахисні схеми конструктивні – деякі з них можуть навіть паралізувати будь-яку активність, на кшталт: “Якщо на сотні кілометрів від вулкану можна вдихнути небезпечний для життя вулканічний пил і газ, то я категорично не поїду в Індонезію”. Ідеться про здатність кожної людини по-своєму осмислювати й узагальнювати інформацію в суб’єктивній системі знань: одні схильні ігнорувати факти, критично сприймаючи їх джерело. Тоді попередження про можливу небезпеку взагалі не береться до уваги, а ризик виникнення летального випадку зростає. Протилежна здатність перебільшувати їхню значущість – “дмухання на холодне” – набирає гіпертрофованих масштабів і відчуття страху перевищує дійсний вплив на людину будь-яких реальних чинників.

З одного боку, інформування особистості про імовірність виникнення певних небезпек може “увімкнути” психозахисні механізми та людина зважить усі факти й адекватно оцінить ситуацію, отже, візьме відповідальність за своє життя й уживатиме необхідних заходів. З іншого – за неадекватності реципієнтів новин можливі протилежні ситуації. Зокрема, читачі соціальних мереж чи інші учасники комунікації так залякані власним негативним досвідом, наприклад, від пережитої повені, що панікують від найменшого повідомлення про зміну атмосферного тиску чи посилення опадів. Або глядачі-слухачі ЗМІ настільки звикли до інформації про щоденні катастрофи, що, за принципом систематичної десенсибілізації, уже не реагують емоційно. Власне, тоді вони, будучи емоційно виснаженими, боятися щоразу, коли повідомляється про пожежу, повінь, вулканічну активність тощо, не виявляють відповідну реакцію на нові небезпечні фактори.

По-четверте, віра людини є програмою її дій і ставлень, а отже, і наслідків її адаптивних можливостей. Під вірою розуміємо прийняття даних за істинні без їх критично осмислення. Віра стає психозахисним чинником, який стабілізує фізіологічні та інші соматичні адаптаційні механізми. Прикладом цього є життєдіяльність людей на схилах активного вулкану, побутування у своїх домівках мешканців радіаційно забрудненої зони тощо. Отже, одні й ті самі небезпечні чинники на одних людей діють настільки сильно, що можуть спричинити летальні випадки, а на інших узагалі не мають шкідливого впливу через особистісну психозахисну опірність. І не має значення, що саме є предметом віри у своє виживання – упевненість у свою адаптивну природну здатність чи надприродну опіку вищих сил.

Отже, суб’єктивне сприймання особистістю небезпечних чинників середовища й діяльності зумовлює специфіку реагування людини: адекватний самоконтроль, боротьбу, утечу, паніку, захисне ігнорування, психологічну адаптацію, соматичну мутацію тощо. Загальну здатність особистості захищати себе від загрозливих факторів визначає її базове почуття безпеки, підґрунтя якого формується ще на першому році життя та фіксується впродовж усього дитинства в конструктивні або деструктивні способи психологічного самозахисту, наприклад, схеми мислення або глибинні переконання [1].

Через суб’єктність особистості будь-які небезпеки стають відносними, оскільки все живе й неживе може бути й безпечним, і небезпечним. Це залежить від того, як індивід організовуватиме свою життєдіяльність із урахуванням потенційної дії оточення на себе і зворотно – людського впливу на довкілля та матеріально-культурні цінності. З огляду на це, наслідки дії небезпечних чинників можна мінімізувати для особистості освітніми технологіями. Наприклад, за допомогою конструктивних змін свідомості студентів: у пріоритетному ставленні до свого і чужого здоров’я, визнанні цінності життя, охорони природного середовища, мінімалізму й технічної достатності в побуті, поваги до культурних цінностей, толерантності до релігійних і світоглядних засад інших людей тощо. Більшість сучасних небезпек як локального, так і глобального масштабу мають комбіноване походження, але подолання їх починається зі психологічного чинника – з усвідомлення, переосмислення та прийняття молододою людиною відповідальності за себе, довкілля, цивілізацію.

Не лише причинно-наслідкові зв’язки є в основі різних реакцій людей на одні й ті ж явища. Важлива в контексті часу імпульсивність чи кумулятивність дії небезпечних чинників і швидкість перебігу нервового імпульсу конкретної особи, що визначає її ризикованість, ситуативну лабільність, швидкість реакцій, емоційну гнучкість, стеничність/астеничність реакцій тощо. Відповідно, одні люди реагують на небез-

печні чинники панічно: або метушливо втрачаючи свою енергію в безсистемних заспокійливих рухах, або впадаючи в ступор. Цьому сприяє звуженість і категоричність суджень: “Вживи здоровим або помри”, “Катастрофа – це кінець світу” та інші деструктивні думки. Інші ж, зорієнтувавшись, де я і що зі мною відбувається, стабільно діють за навченими алгоритмами поведінки, наприклад, протоколами надання домедичної допомоги, що сформувалися в автоматизмі дій. Опрацювання панічних властивостей починається з ідентифікації індивідуальної своєрідності студентів, тобто пізнання себе в різних, зокрема й небезпечних, ситуаціях; далі – розуміння свого типового способу реагування, прийняття адекватної моделі самозахисної поведінки, відпрацювання необхідних навичок безпечної життєдіяльності, наприклад, засобами тренінгів із пожежної безпеки чи електробезпеки.

Тому до основних завдань навчальної дисципліни “Безпека життєдіяльності”, а відтак до обов’язкових результатів виховання студентів належить вироблення алгоритму дій для самозахисту в небезпечній ситуації. Це – самозарядність особистості, тобто самовладання в прийнятті виважених рішень замість імпульсивних дій і здатність дотримуватися правил поведінки, прийнятих у соціумі стосовно конкретних проблем. Наприклад, кожен студент має відпрацювати до автоматизму свої способи зняття емоційного напруження для подолання панічного стану: зауваживши в себе дивне самопочуття, розпізнати ознаки панічного нападу, почати заспокійливі дихальні техніки, провести аналіз ситуації з урахуванням усіх її ресурсів тощо. Однак найважливіше – будь-яким способом звернутися за допомогою та превентивними діями уникнути виникнення небезпек. Зокрема, профілактикою нагромадження чадного газу в житлових приміщеннях є регулярне очищення димових каналів і систематичне провітрювання оселі.

Розуміння базових змістових компонентів навчальної дисципліни “Безпека життєдіяльності” сприяє усвідомленню прогностичної ймовірності глобальної екологічної катастрофи з огляду на взаємозалежність усіх елементів планетарної системи. Отже, бережливе ставлення до природного середовища, обачне використання технічних приладів, моделювання поведінки в небезпечних ситуаціях є не стільки поставлена ззовні вимога перед студентом, скільки рівень його усвідомлення себе як повноцінного учасника всіх життєвих процесів, специфіка його ідентифікації з родиною, громадою, а також прийняття ним відповідальності за своє життя й життя планети загалом. Такий підхід – прийняття й культивування цінності студента як людини, підтримка його глобальної ідентичності як представника світу без кордонів, допомога розібратися в особливостях його здорової самореалізації за конкретних умов тощо – є ефективною профілактикою небезпечної діяльності.

Загалом формування готовності студента до організації безпечного освітнього й життєвого середовища студентів – це відповідальність педагогів, яка реалізовується не стільки в ергономічному проектуванні приміщень, особистому прикладі дотримання правил техніки безпеки тощо, скільки в залученні до підтримки свого та чужого почуття безпеки сучасними освітніми технологіями. Дизайн-мислення, такий популярний в освіті термін для позначення творчої думки, спрямованої на прийняття нестандартних рішень та інновацій, на нашу думку, має насамперед зорієнтувати когнітивні та практичні процеси кожного студента на формування навичок організації безпечної життєдіяльності. Тож, викладаючи навчальну дисципліну “Безпека життєдіяльності”, педагогам варто:

- 1) проявляючи емпатію та, зрозумівши потреби студентів, підтримувати партнерський зв’язок із ними для забезпечення якості освітніх послуг. Щоб збагнути, з якої причини студенти роблять конкретні вчинки та що є для них ціннісними орієнтаціями, потрібно спостерігати за ними, спілкуватися, заохочуючи висловлювати свої думки, спрямовувати свої виховні зусилля, ґрунтуючись на прикладах із реального життя;

- 2) організовувати обмін думками між студентами та педагогом. Саме колективні творчі дії спрямовані на проникнення в сутність небезпечної ситуації, на визначення загрози для життя – як ми можемо допомогти потерпілому, наприклад, у випадку виникнення дорожньо-транспортної пригоди? Варто згадати зауважені шаблони поведінки людей, обговорити, чому особистість саме так учинила й у неї були саме такі переживання;

- 3) мотивувати студентів до генерування ідей для побудови моделей безпечної поведінки, тобто поєднати своє розуміння проблеми та сприймання цільової аудиторії різними освітніми технологіями, наприклад, “мозковий штурм” за критеріями: найраціональніший вибір, неочікувана думка тощо;

- 4) створювати прототипи небезпечних ситуацій як у повсякденній, так і в майбутній професійній діяльності для отримання зворотного зв’язку від студентів у формі алгоритму дій, завдяки якому піде мінімум часу та ресурсів для вирішення проблеми, адже важливий не прообраз, а система знань, яку він дасть для формування навичок організації безпечної життєдіяльності;

- 5) проводити аналіз алгоритмізації дій для кристалізації мислення, залучивши емпатію, щоб краще зрозуміти безпечність і послідовність вчинків. Важливо сприяти взаємодії зі студентами і ставити питання, не критикуючи та не заперечуючи категорично почутого, будучи чесним і відкритим, генеруючи паралельно ще й інші ідеї, оцінюючи їх доцільність та ефективність.

Висновки. У процесі формування готовності студентів до безпечної життєдіяльності необхідно враховувати не лише особливості дії небезпечних чинників навколишнього середовища, а й способи усвідомлення небезпек природного, техногенного та соціального характеру. Важливим етапом інформування про конкретні локальні й глобальні загрози є вивчення здобувачами вищої освіти навчальної дисципліни “Безпека життєдіяльності”, серед пріоритетних завдань якої є набуття самозарядності в потенційно чи реально небезпечних ситуаціях, прийняття відповідальності молоді за своє життя та довкілля загалом.

Використана література:

1. Арнц А., Якоб Г. Схема-терапія: модель роботи з частками / пер. з англ. Я. Кремінської. Львів : Свічадо, 2014. 264 с.
2. Безпека життєдіяльності: підручник / О. І. Запорожець та ін. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 448 с.
3. Булгакова О. Ю. Психологічні фактори безпеки життєдіяльності підлітків. *Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечнікова. Серія "Психологія"*. 2013. Т. 18. Вип. 22. Ч. 1. С. 81–86.
4. Бутиріна М. В., Бабенко В. О. Формування культури безпеки життєдіяльності як соціально-педагогічна проблема сучасної системи освіти України. *Наукові записки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія "Педагогічні та історичні науки"*. 2014. Вип. 119. С. 33–40.
5. Гвоздій С. Зарубіжний досвід підготовки молоді до безпечної життєдіяльності. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія "Педагогічні науки"*. 2016. № 1 (52). С. 317–323.
6. Гера Т. І., Гушак Ж. М., Фартушок І. М. Формування безпечної поведінки вictimних учнів із сімей переселенців. *Педагогічні науки : збірник наукових праць Херсонського державного університету*. Херсон : Гельветика, 2017. Вип. LXXX. Том 2. С. 223–228.
7. Логінова Є. В. Суть та структура психологічної готовності школярів до безпечної життєдіяльності. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2012. № 36. С. 58–62.
8. Толочко С., Шкодин А. Компетентнісна парадигма безпекової підготовки фахівців аграрної галузі. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2020. Вип. 28. Т. 4. С. 173–180.
9. Статистичне оцінювання рівня усвідомлення небезпек сучасного урбанізованого середовища / З. М. Яремко, Я. В. Галаджун, І. Р. Муць, П. С. Петришин, А. В. Зелінський. *Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія "Соціологічна"*. 2016. Вип. 10. С. 150–160.

References:

1. Arnsts A., Yakob H. Skhema-terapiia: model roboty z chastkamy [Scheme-therapy: a model of working with particles]. / per. z anhl. Yany Kreminskoï. Lviv : Svichado, 2014. 264 s. [in Ukraine].
2. Bezpeka zhyttiediialnosti [Life safety: a textbook] : pidruchnyk / O.I. Zaporozhets ta in. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury, 2013. 448 s. [in Ukraine].
3. Bulhakova O.Iu. Psykholohichni faktory bezpeky zhyttiediialnosti pidlitkiv [Psychological factors of teenagers' life safety]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I.I. Mechnikova. Psykholohiia*. 2013. T. 18. Vyp. 22. Ch. 1. S. 81–86 [in Ukraine].
4. Butyrina M.V., Babenko V.O. Formuvannia kultury bezpeky zhyttiediialnosti yak sotsialno-pedahohichna problema suchasnoi systemy osvity Ukrainy [Formation of a culture of life safety as a socio-pedagogical problem of the modern education system in Ukraine]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Serii: Pedahohichni ta istorichni nauky*. 2014. Vyp. 119. S. 33–40 [in Ukraine].
5. Hvozdi S. Zarubizhnyi dosvid pidhotovky molodi do bezpechnoi zhyttiediialnosti [Foreign experience of preparing young people for safe living]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.O. Sukhomlynskoho. Serii: Pedahohichni nauky*. 2016. № 1 (52). S. 317–323 [in Ukraine].
6. Hera T.I., Hushchak Zh.M., Fartushok I.M. Formuvannia bezpechnoi povedinky viktymnykh uchniv iz simei pereselentsiv [Formation of safe behavior of victim students from immigrant families]. *Pedahohichni nauky: zbirnyk naukovykh prats Khersonskoho derzhavnoho universytetu*. Kherson : Helvetyka, 2017. Vyp. LXXX. Tom 2. S. 223–228 [in Ukraine].
7. Lohinova Ye.V. Sut ta struktura psykholohichnoi hotovnosti shkoliariv do bezpechnoi zhyttiediialnosti [The essence and the structure of psychological readiness of schoolchildren for safe living]. *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity*. 2012. № 36. S. 58–62 [in Ukraine].
8. Tolochko S., Shkodyn A. Kompetentnisna paradyhma bezpekovoï pidhotovky fakhivtsiv ahrarnoi haluzi [Competence paradigm of safety training the agricultural specialists]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk : mizhvuzivskiy zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*. 2020. Vyp. 28. T. 4. S. 173–180 [in Ukraine].
9. Iaremko Z.M., Haladzhun Ya.V., Muts I.R., Petryshyn P.S., Zelinsky A.V. Statystychne otsiniuvannia rivnia usvidomlennia nebezpek suchasnoho urbanizovanoho seredovyshcha [Statistical assessment of the level of awareness the dangers of modern urban environment]. *Visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii: Sotsiolohichna*. 2016. Vyp. 10. S. 150–160 [in Ukraine].

Hushchak Zh. M., Hera T. I. Formation of students' readiness for the organization of safe vital activities: psychological and pedagogical aspects

Peculiarities of person's subjective perception of dangerous factors of the life and activity environment are considered. The ability of each person to interpret information in their own way in the individual system of knowledge and to determine the specifics of a person's response to danger. Reporting on specific environmental hazard forms a kind of psychological self-defense schemes in the form of patterns of personal thinking. It is noted that after adequately assessing of the specific hazards, a person will usually make the right decisions and take the necessary measures to protect against threats. However, with the inadequacy of the response to news, the probability of dangerous situations increases significantly, posing a threat to both one's own life and the environment.

Emphasis is placed on the formation of self-reliance of students: self-control in making informed decisions, the implementation of the algorithm of actions for self-defense, the ability to follow the rules in society in relation to specific problems. The development of students' panic properties is proposed: identification of the individual originality in dangerous situations, understanding of their typical response, adoption of an adequate model of self-protective behavior. In particular, one of the most effective ways to relieve emotional stress to overcome a person's panic state is: to recognize the signs of a panic attack, to notice a strange state of mind, to start using calming breathing techniques and to analyze the dangerous situation.

It is noted that in the process of teaching the discipline "Life Safety" with the help of educational technologies are forming personal qualities of young people, including: responsibility for their own decisions and environmental protection, tolerance of religious and ideological principles, recognition of the value of life and health. The need to show empathy to teachers, initiate

partnerships in pedagogical interaction and motivate students to generate ideas to build models of safe behavior is substantiated. When showing empathy, you need to observe them, communicate, encourage them to express their thoughts, based on real-life examples. It is important to organize an exchange views between students and teachers, because the collegial discussion will help to understand the essence of the dangerous situation. Using educational technologies motivate students to generate ideas as a source for building models of safe behavior. It is advisable to create prototypes of dangerous situations in both daily and future professional activities to receive feedback from students in the form of an algorithm of actions. It is also appropriate to perform an algorithm analysis of actions to crystallize thinking to better understand the safety and sequence of actions. It is important to promote interaction with students and ask questions without criticizing or rejecting what is heard, generating other ideas in parallel, evaluating their feasibility and effectiveness.

Key words: dangerous factors, psychological self-defense, student self-worth, educational technologies, life safety.

УДК 378.147:373.3.011.3

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2021.79.1.25>

Джаман Т. В.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ НЕПЕРЕРВНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті порушено проблему методологічних засад визначення умов неперервної підготовки вчителів до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі. Мета наукової розвідки – на основі аналізу наукових джерел і практики реалізації педагогічних умов визначити сутнісні характеристики та методологічні засади виокремлення педагогічних умов ефективності неперервної підготовки вчителів до роботи в умовах інклюзивного навчання, охарактеризувати шляхи їх упровадження в освітній процес ЗВО й закладів післядипломної освіти. Педагогічні умови визначено як систему зовнішніх і внутрішніх чинників, що позитивно впливає на ефективність педагогічної підготовки вчителів, забезпечує неперервність формування готовності до виконання професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі. Проведення попереднього факторного й рейтингового аналізу дало змогу виокремити систему педагогічних умов у процесі неперервної підготовки вчителів початкової школи до освітньої діяльності в умовах інклюзивного навчання, серед яких – стимулювання мотивації до професійного зростання вчителів; поглиблення знань про особливості розвитку, навчання й виховання різних категорій дітей з обмеженими можливостями здоров'я та про специфіку професійної діяльності вчителя в умовах інклюзивного навчання; спрямованість змісту фахових дисциплін на формування інклюзивної компетентності, інтеграція психолого-педагогічних дисциплін і фахових методик; забезпечення поетапного формування професійних умінь і навичок учителів з урахуванням специфіки кожного етапу професійного становлення; створення спеціального освітнього середовища, спрямованого на формування інклюзивного складника професійної компетентності; актуалізація інтерактивних форм і методів організації професійної діяльності в умовах ЗВО й післядипломної освіти, використання в навчальному процесі проблемно-педагогічних ситуацій.

Ключові слова: педагогічні умови, неперервна підготовка, професійна компетентність, інклюзивна компетентність учителя початкових класів.

Реформування освіти в Україні, євроінтеграційні процеси зумовлюють значні зміни, пов'язані з модифікацією цільових установок у сфері освіти, зокрема надання освітніх послуг незалежно від стану здоров'я й соціального становища. Аналіз вимог до професійної компетентності сучасного педагога виявив низку суперечностей і проблем на соціально-педагогічному, науково-теоретичному й практико-методичному рівні, спричинених соціальним замовленням суспільства на впровадження інклюзивної освіти й недостатньою кількістю кваліфікованих педагогічних кадрів для здійснення інклюзії; недостатнім науковим обґрунтуванням змісту й умов реалізації інклюзивної підготовки; відсутністю програмово-методичних матеріалів, які забезпечують розвиток професійної компетентності в царині інклюзії.

Аналіз публікацій з проблеми дослідження відбувався за такими напрямками: теорія й методологія визначення педагогічних умов (В. Андреев, Ю. Бабанський, В. Бондар, О. Бражнич, С. Гончаренко, І. Зязюн, Н. Іполітова, Н. Кузьміна, А. Литвин, О. Малихін, І. Подласий, Н. Стрехова, М. Фіцула); практика виокремлення дидактичних умов в освітньому процесі (Н. Грицай, Ж. Вихрестенко, Н. Євтушенко, В. Каплінський, В. Манько, М. Оліяр, О. Чепка, О. Шапран та ін.); педагогічні умови організації інклюзивного навчання й формування інклюзивної компетентності (К. Бовкуш, Т. Годар, В. Бондар, О. Мартинчук, І. Хафізулліна, М. Чайковський, З. Шевців та ін.); аспекти неперервної підготовки вчителів, етапність педагогічного становлення (І. Бех, В. Бондар, Є. Зеєр, В. Каплінський, Л. Коваль, О. Ковальчук, Т. Кудрявцева, Л. Литвин, Ю. Локарева, А. Маркова, Є. Пінчук, Н. Нічкало, О. Савченко, С. Сисоєва, В. Сластьонін, Л. Хомич, Н. Шевченко, М. Ярмаченко й ін.). Ознайомлення з науковими джерелами довело важливість застосування сучасних методологічних підходів (системного, компетентнісного, інтегративного, діяльнісного) для визначення дидактичних умов неперервної підготовки вчителів початкової школи до роботи в умовах інклюзивного навчання, нерозробленість саме цього аспекту в дидактичній літературі.